

Wie wil er nog met Rutte de toekomst in springen?

Rutte heeft zijn vertrouwen verspeeld. Niet zozeer omdat hij feiten achterhoudt, maar omdat zijn inschattingsvermogen wankelt. Een zeldzaam kijkje in Ruttés innerlijk liet zien hoe twee vormen van ethiek botsten – en hoe Rutte het overzicht kwijtraakte.

‘Vertrouw me’, smeekte Rutte meermaals in het Kamerdebat van afgelopen donderdag. Rutte gaf ook aan waarom de volksvertegenwoordiging hem dat vertrouwen zou moeten schenken: op grond van de goede samenwerking in het verleden, en vanwege het feit dat hij ‘hier niet staat te liegen’. Maar wat doet dat er eigenlijk toe? Het feit dat je niet liegt, maakt je nog niet tot iemand die te vertrouwen is.

Het spectaculaire van de vertoning van donderdag is dat Rutte zich – in zijn ridderlijke bescherming van bron ViaVia – gedwongen voelde om openlijk te laten zien dat hij soms niet de hele waarheid spreekt. En dat wij er dus maar op moeten vertrouwen dat hij de juiste afweging maakt tussen wat hij verkiest te zeggen, en wat hij achterhoudt.

Alleen politieke kinderen zullen ontdaan zijn over het kale feit dat een machtige politicus niet alles zegt wat hij weet. Af en toe je mond houden met het oog op het grotere belang is een vaardigheid waarvan je hoopt dat je minister-president die bezit. Wat we zo’n persoon in feite toevertrouwen, is inschattingsvermogen. Kunnen we geloven dat zijn morele kompas zuiver genoeg is om de juiste belangen voorrang te geven? Zelfs al kunnen wij zijn overwegingen niet controleren, omdat die niet openbaar zijn?

Politiek gaat over het gezamenlijk aangaan van een toekomst, en de toekomst is altijd met onzekerheden omgeven. Juist in zo’n situatie is vertrouwen geboden, volgens de Duitse socioloog Niklas Luhmann. Vertrouwen gaat voor Luhmann over het accepteren van onzekerheid. Vertrouwen geef je als controleren geen optie is. In die zin is vertrouwen altijd een sprong. En Rutte vroeg nadrukkelijk: maak voor mij die sprong. Ga met mij de onzekere toekomst tegemoet. Vertrouw op mijn inschattingsvermogen.

Dat is nogal wat. Een andere grote Duitse socioloog, Max Weber, zei dat wij alleen bereid zijn zo’n sprong te maken voor een politicus met charisma. Afgelopen donderdag speelde Rutte zijn charisma uitdrukkelijk uit. Voorheen bleek dat altijd voldoende: Rutte was een soort Terminator – je kon gaten in hem schieten die geen mens zou overleven, maar *zijn* wonden vloeiden weer dicht, een metalige glans over de verse korst. Voor genoeg mensen was dit bizarre herstelvermogen kennelijk vertrouwenwekkend.

Ik vond die onkwetsbaarheid juist altijd nogal eng. Van een politicus hoop je natuurlijk dat hij (in ieder geval in bepaalde opzichten) beter is dan jijzelf. Maar: alleen wie kan lijden, kan ons vertegenwoordigen. Daarom was het voor mij bijna een opluchting om donderdag de kwetsbaarheid van Rutte te zien. Eindelijk verscheen hij als mens. Eindelijk had er iets vat op hem. Eindelijk was er een wond waardoor we even bij hem naar binnen konden kijken.

Wel vraag ik me nog steeds af wat we daar nu eigenlijk te zien kregen. Ik denk dit: een man waarbij twee vormen van ethos pijnlijk botsten.

In Webers klassieke onderscheid kan een mens handelen vanuit een overtuigingsethiek of vanuit een verantwoordelijkheidsethiek. Iemand die uitgaat van overtuigingsethiek handelt puur vanuit principes. Je doet wat je (vindt dat je) moet doen - wat daarvan ook de gevolgen zijn. Als de juiste daad tot pijnlijke consequenties leidt, dan moet dat maar. Er zit heel wat vuur en (vaak religieus) geloof in deze gedragsregel. Iemand die verantwoordelijkheidsethiek tot richtsnoer neemt, wil daarentegen juist instaan voor de *gevolgen* van zijn handelen. Zo iemand is aanspreekbaar op de consequenties van zijn gedrag (of beleid). Dus ook op onbedoelde gevolgen - en die zullen er altijd zijn als je moet handelen in een onzekere situatie.

Een goed politicus, zegt Weber, verenigt beide vormen van ethos in zich. Maar stel je daar geen harmonische verzoening bij voor – daarvoor verschillen de beide vormen van ethiek teveel van elkaar. Overtuigingsethiek en verantwoordelijkheidsethiek wisselen elkaar af in een hachelijke balanceeract. Je vertrouwt een politicus dus toe dat hij weet wanneer welk ethos moet prevaleren. En precies op dat punt crashte Rutte afgelopen donderdag.

Gewoonlijk presenteert Rutte zich als typische vertegenwoordiger van verantwoordelijkheidsethiek. Hij is de Realpolitiker die we op het resultaat van zijn handelen mogen afrekenen, zo heeft hij ons herhaaldelijk bezworen. Het frappante vond ik dat Rutte zich donderdag vooral presenteerde als overtuigingsethicus. Zoals bekend had hij die ochtend om half 8 een telefoontje gekregen, waarin ViaVia hem waarschuwde dat alle andere fractievoorzitters om 10 uur zouden weten dat Rutte wel degelijk zelf de positie van Omtzigt ter sprake had gebracht. Na een wild-intuïtieve vraag van Baudet wilde Rutte niet liegen over het feit van dit telefoontje – terwijl een leugentje hier hem heel wat problemen had gescheeld, en er vermoedelijk geen haan naar had gekraaid. Ook wilde hij ViaVia niet verraden. Opeens bleek Rutte een man die bepaalde principes hooghoudt – wat daarvan ook de gevolgen voor zijn eigen positie zouden zijn. Dat nam me eigenlijk nogal voor hem in. Hier zagen we Rutte als overtuigingspoliticus! Hij zei zelfs nog met zoveel woorden: 'Ik had niet de intentie om er zo'n soepzootje van te maken', de bekende verdedigingslinie van de overtuigingsethiek.

Maar ja. Het gaat in de politiek niet alleen om intenties. Het gaat ook om consequenties. Precies op het verkeerde moment beriep Rutte zich op zijn intenties, terwijl hij juist *nu* had moeten inzien dat de implicaties van zijn gedrag de doorslag behoorden te geven. Want die zijn niet mals.

Best mogelijk dat Rutte geen fluit had aan die informatie van ViaVia, zoals hij zelf bezwoer. Maar de waarde van die informatie doet er hier niet toe. Ruttés grote inschattingsfout is dat hij een informatievoorsprong logisch vond, terwijl hij staatsrechtelijk geen enkel recht had op informatie die zijn gelijken moesten ontberen. Daar had hij oog voor moeten hebben, juist vanuit een sterk ethos. Het feit dat Rutte dit niet zuiver meer zag, geeft aan dat macht voor hem te vanzelfsprekend is geworden. En precies in die situatie vraagt Rutte om vertrouwen!

Rutte, waarom zouden we? Vertrouwen schenk je aan een politicus waarvan je kunt geloven dat die met een sterk innerlijk kompas een woelige, onzekere toekomst tegemoet treedt. Dat is niet wat we hebben gezien toen je binnenste even voor ons openlag.

Marjan Slob (*de Volkskrant, 5 april 2021*)